

A mordvin participiumok és vonatkozó mellékmondatok viszonyáról

VECSERNYÉS ILDIKÓ

Szeged

Egyes magyar és finn nyelvtenak, nyelvészeti írások említeni szokták, hogy a melléknévi igenevek és a jelzői vonatkozó mellékmondatok között szoros kapcsolat van.¹ Tudjuk, hogy minden melléknévi igenév helyettesíthető vonatkozó mellékmondatral, ennek a fordítottja azonban – azaz, hogy minden vonatkozó mellékmondat felcserélhető lenne melléknévi igeneves szerkezettel – nem helytálló. Furcsamód igen kevésbé kutatott kérdés az, hogy milyen feltételekhez kötött a jelzői vonatkozó mellékmondatok igeneves szerkezetekké alakíthatósága az egyes finnugor nyelvekben.

A mordvin nyelv kapcsán ezzel a kérdéssel tudomásom szerint részletesen nem foglalkoztak még. A két konstrukció kapcsolatára is csak kevesen hívják fel a figyelmet. Klemm Antal *A mordvin alárendelő viszony* című írásában igenevekről is ír, meghozza a sokatmondó „*Jelző mondatok és ezekkel egyenértékű kifejezések*” alcímmel (KLEMM 1920). Erza–mordvin vonatkozó mellékmondatokat alakít át participiumokká Koljadenkov (KOLJADENKOV 1940). A témával foglalkozó talán legrészletesebb írás Fred Karlsson tollából, a finn nyelv participiumairól született (KARLSSON 1973). Karlsson azokat az eseteket vizsgálja, amelyekben a participiumalakítás lehetetlen. A cikk alaposságánál és részletességénél fogva igen alkalmas arra, hogy a benne szereplő vizsgálati szempontok alapján szemügyre vegyük más rokon nyelvek participiumait is.

Cikkemben az „át nem alakíthatóság” Karlsson-féle szempontjai alapján vizsgálom az erza–mordvin melléknévi igeneveket. Adatközlöm, Marija Imajkina erza–mordvin nyelvész mordvinra fordított vonatkozó mondatokat² alakított át – ha ez lehetséges volt – igeneves szerkezeteket tartalmazó mondatokká.

1. Cikkében Karlsson elsőként a finn nyelvtenokban 1. és 2. participiumnak nevezett igeneveket vizsgálja. Megállapítja, hogy ezek tagadó változatai intranszitiv ige esetében helyesek, tranzitiv igenél azonban helytelenek vagy nem igazán jól formáltak tűnnek (i. m. 217–218).

A mordvin nyelv hasonló típusú mondatait vizsgálva eltérő eredményre jutunk. A mordvinban mind intranszitiv, mind tranzitiv igeből jól formált alakok képezhetők.

Intranszitiv igeiből:

- (1.a) *c'orin'es', kona kišt'i* = *kišt'ic'a c'orin'es'*
'a fiú, aki táncol' 'a táncoló fiú'
(1.b) *c'orin'es', kona a kišt'i* = *a kišt'ic'a c'orin'es'*
'a fiú, aki nem táncol' 'a nem táncoló fiú'
(2.a) *sportsmenes', kona s'iz'es'* = *s'iz'ez' sportsmenes'*
'a sportoló, aki elfáradt' 'az elfáradt sportoló'
(2.b) *sportsmenes', kona ez' s'iz'e* = *apak s'iz'e sportsmenes'*
'a sportoló, aki nem fáradt el' 'az el nem fáradt sportoló'

Tranzitiv igeiből:

- (3.a) *c'oras', kona večksi avanzo* = *avanzo več'ic'a c'oras'*
'a fiú, aki szereti az anyját' 'az anyját szerető fiú'

1 Éppen ezért a tipológiai írásokban ezeket közös elnevezéssel is (relative clause) szokás jelölni (l. pl. Comrie 1981).

2 Kizárólag olyan jelzői vonatkozó mellékmondatokat vizsgálok, amelyekben a mellékmondat a főmondat egy főnévre vagy főnévi alaptagú szintagmájára vonatkozik.

- (3.b) *c'oras', kona a večksi avanzo = avanzo a večkič'a c'oras'*
 'a fiú, aki nem szereti az anyját' 'az anyját nem szerető fiú'
 (4.a) *t'ejt'er', kona s'ormadi s'orma = s'orman' s'ormadič'a t'ejt'er'*
 'lány, aki levelet ír' 'levelet író lány'
 (4.b) *t'ejt'er', kona a s'ormadi s'orma = s'orman' a s'ormadič'a t'ejt'er'*
 'lány, aki nem ír levelet' 'levelet nem író lány'

2. A finnben az ún. ágens participium (agenttipartisiippi) képzése némileg korlátozott. Ezt Karlsson a konstrukció mélyszerkezeti jellemzőivel magyarázza (i. m. 217.)³ Megállapítja azt is, hogy az ágens participiumok tranzitív igéből képzett tagadó párjai sosem jól formáltak.

Nézzük a hasonló szerkezetű mordvin mondatokat:

- (5.a) *s'ekr'etar'en' s'ormadovt s'orma*
 'a titkárnő által írt levél'
 (5.b) *?? s'ekr'etar'en' apak s'ormado s'orma*
 'a titkárnő által meg nem írt levél'
 (6.a) *Petan' lovnovt kn'iga*
 'a Petya által olvasott könyv'
 (6.b) *?? Petan' apak lovno kn'iga*
 'a Petya által nem olvasott könyv'

E konstrukciók tehát a mordvinban sem igazán jól formáltak. Jól formált mondatokat kapnánk azonban, ha nem tüntetnénk fel, ki a cselekvő:

- (5.c) *apak s'ormado s'orma*
 'meg nem írt levél'
 (6.c) *apak lovno kn'iga*
 'el nem olvasott könyv'

Karlsson megállapítja, hogy ágens participium képezhető jelen idejű igéből is, ha az kontinuatív jelentésű. Ez a megállapítás a mordvin nyelvre is érvényes:

- (7.) *t'ejt'er'es', konan' večksa = mon' večkema t'ejt'er'es'*
 'a lány, akit szeretek' 'az általam szeretett lány'

3. Múlt idejű igét tartalmazó vonatkozó mellékmondatból sem lehet mindig ágens participiumot képezni a finnben. Ez akkor van így, ha a mellékmondatban jelzett cselekvés későbbi a főmondatbelinél (i. m. 220.). A mordvinra ez a megszorítás – az általam vizsgált mondatok alapján – nem látszik érvényesnek:

- (8.) *Val'a ramas' c'ec'at, konat'n'e s'eske kos'ks't'.*
 'Válja virágokat vett, amelyek rögtön el is száradtak.'
Val'an' ramavt c'ec'at'n'e s'eske kos'ks't'.
 'A Válja által vett virágok rögtön elszáradtak.'
 (9.) *Avam son's' s'ormadiž'e s'orman't', konan kučize.*
 'Anyám (maga) megírta a levelet, amit (aztán) elküldött.'
Avam kučize es'enze s'ormadovt s'orman't'.
 'Anyám elküldte az általa írt levelet.'

4. Az igemódok közül a finnben csak a kijelentő módú igei alakokból képezhető participium (i. m. 220.). Ez a mordvin nyelvben is így van. Nem alakítható participium például a következő igealakokból:

- (10.) *Jamos', konadon't' c'orin'es' jars'iks'el', ul'n'es tan't'ej.*
 'A leves, amiből a fiú enni szeretett volna (desiderativus), finom volt.'

³ Az ilyen típusú mordvin mondatok elemzésére nem vállalkozom.

- (11.) *Te is't'amo jamos', konadon't' jarsin'd'er'at, peket' ser'ed'ez'evi.*
'Ez olyan leves, amelyből ha eszel (conditionalis), megfájdul a hasad.'

5. A finnben a szükségességet jelentő (nesessiivi) kifejezések sem alakíthatók át igeneves szerkezetté.⁴ Ez a szabályszerűség a mordvin nyelvre is érvényes. Nem alakítható át például a következő mondat:

- (12.) *S'e kalos', konan' mon'en' er'avi ramams, pit'n'ej.*
'A hal, amit meg kell vennem, drága.'

6. A birtokos személyragok használata egyes esetekben korlátozhatja a participiumalakítás lehetőségét. Karlsson példái a következők:

- ? *hänen lukemani kirjansa*
? *minun (meidän) lukemamme kirjani*
x *minun lukemani kirjani*
? *hänen hänen lukemansa kirjansa*

Két birtokos személyrag efféle szerkezetben való egyesítése Karlsson véleménye szerint anélkül rosszabb konstrukcióhoz vezet, minél inkább "hasonló személyű" szuffixumról van szó.

Az ilyen szerkesztésű erza mondatok szintén nehézkesnek hatnak:

- (13.) ?? *mon' lovnovt sonze kn'igazo*
'az ő általam elolvasott könyve'
(14.) ?? *min'ek lovnovt sonze kn'igazo*
'az ő általunk elolvasott könyve'

7. A tulajdonnevek elé transzformált participiumok a finnben nem tényleg teljesen jól formálódnak. Az ilyen szerkesztésű mordvin kifejezéseket adatközlőm-hasonlóképp minősítette:

- (15.) ? *Kišt'ic'a Pet'a t'ese.*
'A táncoló Petya itt van.'
(16.) ? *Moric'a Tan'a ozas'.*
'Az éneklő Tánya leült.'

Láttuk, hogy a finnben mint rokon nyelvben alkalmazott vizsgálati szempontok nagyon jól alkalmazhatók voltak a mordvin nyelv kutatásában. A Karlsson-cikk által felvetett szempontokkal természetesen nem magyarázható az összes olyan eset, amelyben a mordvin jelzői vonatkozó mellékmondatokból lehetetlen volt igeneves szerkezet alakítása. Bizonyos, hogy a korpusz bővítésével, a téma további vizsgálatával újabb szabályszerűségek megállapítása is lehetővé válik majd.

Felhasznált irodalom:

- COMRIE 1981 – COMRIE, BERNARD: *Language Universals and Linguistic Typology*. Oxford, 1981. 135–156.
KARLSSON 1973 – KARLSSON, FRED: *Suomen partisiippien ja relatiivilauseiden suhteista*. Virittäjä 77. 215–230.
KLEMM 1920 – KLEMM ANTAL: *A mordvin alárendelő viszony*. NyK 45. 357–400.
KOLJADENKOV 1940 – *Sintaksis i punktuacija*. Saransk 1940. 61–62.

⁴ Ezek és más, mélyszerkezetükben hasonló vonásokat mutató mondatok viselkedését Karlsson az általa „két mondat elvének” nevezett hipotézissel magyarázza (lásd i. m. 220–223). Jelen írásomban ezek közül csak a szükségességet jelentő kifejezésekkel foglalkozom.